

SIPOS ANDRÁS

BUDAPEST I. VILÁGHÁBORÚ ELŐTTI KÜLFÖLDI KÖLCSÖNEINEK RENDEZÉSE 1922–1925

A párizsi tárgyalások és a bázeli konferencia

A főváros 1910–1914 között városfejlesztési célokra három nagy, külföldi bank-konzorciumtól felvett kölcsöne („angol”, „francia” és „német” kölcsön) a korona értékvesztése következtében megfizethetetlen adóssághegygé duzzadt. A békeszerződés hatályba lépéséig (1921. július 26.) az ellenséges államok irányában hátralékosná vált adósságot elvileg államközi elszámolás útján kellett rendezni, míg az ez utánra érvényes követelések bármikor teljes összegben perelhetők és behajthatók voltak. A rendezés érdekében az első tapogatózó tárgyalásokra 1922 júniusában került sor. Mivel a főváros az adott körülmények között nem tudott olyan törlesztési ajánlatot tenni, amely a hitelezők szemében tárgyalási alapul szolgálhatott, azt a taktikát igyekezett követni, hogy formálisan tárgyal, és a jó szándékot demonstráló javaslatokkal húzza az időt a nemzetközi politikai és gazdasági légkör kedvező változásáig, lehetőség szerint kihasználva a különböző hitelezői csoportok közötti ellentéteket. A hitelezők számára viszont — már csak az ügyfélkörükbe tartozó kötvénytulajdonosok türelmetlensége okán is — prioritás volt a fizetés mielőbbi felvétele, miközben az adósság egy részének elengedését elvi alapon is kizártnak tartották. A francia féllel novemberben Budapesten zajlott megbeszélés szakításhoz közeli ellenéges légkörben ért véget.¹

A decemberben esedékes párizsi forduló előtt a főváros vezetése beszorított helyzetben találta magát: a kormány határozottan elvárta a megegyezést, már csak azért is, mert éppen ebben az időszakban kezdett érdemben foglalkozni az államháztartás szanálását célzó nagy külföldi kölcsön megszerzésének előkészítésével. A kölcsön fedezeteként számba jövő állami bevételeket a békeszerződés értelmében jóvátételi zálogjog terhelte, ezért először is el kellett érni ennek feloldását. Világos volt, hogy e tekintetben döntő jelentőségű Franciaország állásfoglalása, és komoly aggodalmat okozott, hogy a főváros kölcsöne körüli szakítás

1 Az 1922 novemberéig tartó előzményekről lásd *Sipos András*: Kísérletek Budapest I. világháború előtti külföldi kölcsöneinek rendezésére 1919–1922. In: *Fons* 25. (2018) 4. 505–525. p., (a továbbiakban *Sipos*, 2018), http://www.fonsfolyoirat.hu/szamok/documents/2018_4.pdf (utolsó megtekintés 2019. november 4.)

kihatással lehet a jóvátételi kérdésre. A kormány ugyanakkor újabb anyagi elkötelezettséget nem kívánt vállalni a főváros érdekében, sőt 1923-ra éppen újabb, addig az államkassza által viselt terheket készült áthárítani mintegy 2,5 milliárd korona nagyságrendben.²

Az is egyértelmű volt, hogy a különböző hitelezői csoportok árgus szemekkel figyelik egymást, nehogy valamelyikük kedvezőbb elbánásban, igényeinek nagyobb arányú kielégítésében részesülhessen. A párizsi tárgyalások alapjául a franciák által még nyáron átadott terv szolgált. Az 1914 óta felgyűlt hátralék teljes megfizetéséhez ragaszkodtak, amelyet 10 év alatt törlesztendő és ez alatt 4%-al kamatozó új kötvényadóssággá alakították volna át. A fennmaradó tőketartozás törlesztését az eredeti törlesztőterv szerint kellett volna folytatni, a francia fél némileg engedni csak a kamatokból lett volna hajlandó, a korona-árfolyam alakulásától függő lépcsőzéssel. Ha a magyar fél ezt elfogadja, csak ezen az alapon lehetett megegyezni a másik két kölcsönről is.³ Ennek mindhárom kölcsönre történő kiterjesztése (az 1914. évi kölcsön német csoportjának követelését a város álláspontja szerint csak inflálódott papírmárkaértékben véve tekintetbe) a számítások szerint mintegy 3 milliárd koronát igényelt. Az előkészítés alatt álló új költségvetésben tehát 5-6 milliárd korona⁴ teljesen új teherre kellett fedezetet keresni.

Párizs előtt tisztázni kellett, hogy a hátralék tőkésítésén alapuló ún. „funding-terv” alapján való megegyezés mintegy 3 milliárdra becsült terhe előteremthető-e, és fel kellett mérni elfogadtatásának politikai lehetőségeit is. A rendkívüli gazdasági és politikai súlyú kérdés érdemi előkészítésére alig 10-12 nap állt rendelkezésre. A városházi erőviszonyok, a Wolff-párt formailag háborítatlannak tűnő egyeduralma ellenére, a júniusi országgyűlési választások óta képlékenyek voltak. A liberális és szociáldemokrata ellenzék átütő sikere a Keresztény Községi Párt összeomlásának lehetőségét vetítette előre az 1923 végéig esedékes községi választásokon. Wolff és pártjának törzse az országos politikában a bethleni kormányzással mind egyértelműbben szembeforduló Gömbös Gyula törekvéseihez húzott. A kormánynak azonban nem volt olyan városházi garnitúrája, amely a siker reményével vehette volna fel a „vörös rém” ellen. Wolffék

2 Az alkalmazottaknak háborús és egyéb rendkívüli segélyek címén fizetett illetménykiegészítés fedezése mellett a továbbiakban a fővárosra várt az addig állami előlegekből finanszírozott inségakciók (liszt-, zsír-, burgonya-akciók) forgótőkéjének előteremtése is.

3 Sipos, 2018. 519–520. p.

4 Novemberi koronaárfolyamon mintegy 12-13 millió aranykoronának megfelelő, a teljes 1922. évi költségvetés nagyságrendjét megközelítő összeg.

szerették volna elérni a törvényhatósági bizottság 1923 végén lejáró mandátumának meghosszabbítását, ez azonban függvényévé vált a Bethlen és a szélső-jobboldal közötti, ekkor még bizonytalan kimenetelű nagy taktikai csatának. A kereszténypárton belül pedig megindult a mozgolódás azon politikusok körében, akik a menekülés útját egy „szélsőséges” fajvédőkötől és keresztényszocialistáktól megszabaduló polgári középpárt megteremtésében látták, amely alkalmas Bethlen politikájának fővárosi képviselőjére.⁵

Ilyen körülmények között meglehetősen ijesztően hatottak azok a kiváló politikai támadási célpontot nyújtó elképzelések, melyeket Csupor József pénzügyi tanácsnok egyelőre bizalmas formában terjesztett a kölcsönügyi bizottság elé az újabb bevételek előteremtéséről. A kölcsönök rendezésével kapcsolatos 3 milliárdot a villamosvasúti menetjegyek darabonként 5 koronás, a Budapestre szállított szén minden mázsájának 10 koronás, valamint a gáz és az áram megadóztatásával, illetve a fogyasztási adók és a városi vám emelésével hozta volna be. Az alkalmazottak segélyeit a vigalmi adó, a szállodaadó, a helypénzek és díjak emelésével fedezte volna, és miután ez távolról sem lett volna elég, felvetette, hogy a benyújtott kérvényeket az állami mellett fővárosi bélyegilletékkel is róják meg. Az ínségakció céljára a kereskedelmi forgalomba hozott liszt, só és cukor megadóztatása, valamint a vágatási díjak emelése merült fel.⁶

A városvezetés elérkezettnek látta az időt, hogy a közgyűlési ellenzéket is bevonja a kölcsönügy előkészítésébe. Folkusházy Lajos alpolgármester a kizárólag kereszténypártiakból álló pénzügyi bizottságban⁷ jelezte: „[...] teljesen kizártnak tartom, hogy a képviselőnek egy része a felelősséget ilyen hatalmas teher vállalására saját vállaira vegye. [...] Hogyha a közgyűlésen száz párt van, akkor kötelességem mind a százat felhívni, hogy a képviselőit ebben a kérdésben nevezze meg, hogyha van neki valamely okosabb javaslata, mondja meg kellő

5 *Ignác Károly*: Budapest választ. Parlamenti és törvényhatósági választások a fővárosban. Bp., 2013. 57–82. p. (a továbbiakban *Ignác*, 2013); *Gergely Jenő*: A Keresztény Községi (Wolff) Párt (1920–1939). Bp., 2010. 94–103. p. (a továbbiakban *Gergely*, 2010); *Szentgáli Zsolt*: A Keresztény Községi Párt történetéhez. In: *Múltunk*, 47. (2002.) 1. 209–212. p.; *L. Nagy Zsuzsa*: A budapesti liberális ellenzék 1919–1944. Bp., 1972. 56–58. p.

6 BFL (= Budapest Főváros Levéltára) IV.1403.s. (= Budapest Székesfőváros Törvényhatósági Bizottsága. Kölcsönügyi albizottság jegyzőkönyvei 1921–1927) II. kötet, 1922. november 28. 73–88. p.

7 Az ellenzéket a törvényhatósági bizottság 1920. évi újjáalakulása óta kihagyták valamennyi bizottságból.

időben.”⁸ Az egyeztetést a felelősség megosztásán túl egy másik szempont is indokolta: a kiutazó delegáció számára a városvezetés széles mozgásteret szeretett volna biztosítani az alkudozásokhoz, ezért a közgyűléstől teljes felhatalmazást kívánt kérni erre vonatkozóan anélkül, hogy a határozat a kötetendő megállapodás tartalmát illetően bármiféle konkrét megkötést tartalmazna. A francia ajánlatok számszerű adatait szigorúan bizalmasan kívánták kezelni, és fontosnak tartották, hogy a nyilvánosság előtt az ellenzék se feszegetse a részleteket, egyik terv ellen se hangozzanak el olyan éles hangvételű felszólalások, amelyek a franciák számára presztízsszempontból is megnehezítenék a visszavonulást. Sipőcz november 29-re bizalmas megbeszélésre hívta az ellenzéki pártvezéreket. A demokraták azonban elzárkóztak ez elől, kijelentették, hogy amíg sérelmeiket, különösen a bizottságokból való kirekesztésüket nem orvosolják, nem hajlandók a többséggel együttműködni. Rassay Károly liberális pártja részéről — hasonló elvi álláspont fenntartásával — Glücksthal Samu jelent meg, rajta kívül a pártonkívüli Éber Antal és a nemrégiben alakult kicsiny Gazdaságpolitikai Párt képviselői vettek részt.⁹

Az ellenzék ekkor kapott első ízben autentikus felvilágosítást a kölcsönök körüli tényleges helyzetről, és bár csak „mérsékeltebbnek” számító képviselői voltak jelen, nem vállaltak semmiféle előzetes elkötelezettséget a közgyűlés „sima” lebonyolítására.¹⁰ A liberális ellenzék pártjai viszont egymás között megállapodtak a követendő magatartásról: nem hagyják jóvá a tanács addigi eljárását, mindkét addigi francia javaslatot elfogadhatatlannak minősítik, és erőteljesebb ellenállást fognak követelni.¹¹ A december 6-i közgyűlésen ennek megfelelően jártak el. Vezérszónokuk Éber volt, aki megismételte korábbi javaslatát,¹² miszerint az üzemek és hasznot hajtó ingatlanok 50%-ának átengedése lehetne a rendezés alapja, és határozati javaslatában kimondani kívánta, hogy a kölcsön-szolgálattal járó terheket lehetőleg nem a lakosságra hárítják, hanem az üzemek és a vagyon „kommerciális” kezelése révén teremtik elő. A demokraták részéről Baracs Marcell azt tartotta elfogadhatónak, hogy az állam vállalja át az egész adósságrendezést, a város pedig „teherbíró képessége mértékében” részletekben

8 BFL. IV.1420.e. (Tanácsi, majd polgármestgeri ügyosztályok gyűjteményes iratai. A székesfővárosi kölcsönök iratainak gyűjteménye) I. doboz. A Pénzügyi Bizottság 1922. november 20-i ülését követő zárt ülés jegyzőkönyve.

9 Pesti Hírlap, 1922. november 30. 1. p.; Az Ujság, 1922. november 30. 1. p.

10 BFL IV.1403.s. II. kötet 1922. november 29.

11 Fővárosi Hírlap, 1922. december 6. 1. p.

12 Sipos, 2018. 516–517. p.

tértse vissza.¹³ A közgyűlés keresztény párti többség által elfogadott határozata a franciákkal szemben nem kötötte meg a delegáció kezét, leszögezte viszont, hogy az „eddig kijelölt módozatok bármelyike a fővárosra és annak polgárságára elviselhetetlen terheket róna”, ezért „törvényes szavatossága alapján” az államnak is részt kell vállalnia.¹⁴ Wolff a közgyűlésen rukkolt ki annak bejelentésével, hogy az előző éjszaka folyamán megállapodás jött létre a pénzügyminiszterrel, és sejteni engedte, hogy az a hátralékok átvállalására vonatkozik.¹⁵ Valójában Kállay csupán szóbeli ígéretet tett, amelynek érvényesítése a jövő kérdése volt. A nyilvánosságra hozott határozat mellett a pénzügyi bizottság Wolff javaslatára egy bizalmas instrukciót is elfogadott a küldöttség számára. Ebben a franciák által novemberben előterjesztett tervet, mely a főváros ingatlanvagyonának egy részvénytársaság útján történő értékesítéséből teremtette volna elő a tőketörlesztés fedezetét,¹⁶ tárgyalási alapként is elfogadhatatlannak minősítette. Előírta számára, hogy a „funding-terven” igyekezzen jelentős enyhítéseket elérni; amennyiben egyszeri összeg lefizetésével nagyobb kedvezmények biztosíthatók, erre a célra javasolhat értékesíthető ingatlanokat; és mindenekelőtt sürgősen próbáljon érintkezésbe lépni az angolokkal és őket megnyerni egy kedvezőbb megállapodásnak.¹⁷

A városvezetés elsősorban újfent az angol–francia ellentétbe vetette reményeit. Érzékelhető volt, hogy az angolok aggódva figyelik, hogy a franciák magukhoz ragadták a kezdeményezést, és december 1-jén a Lloyds Bank levélben tiltakozott bármely más hitelezői csoport előnyben részesítése ellen.¹⁸ A londoni követségtől is sokat ígérő üzenet érkezett: Rechnitzer magyar zsidó származású citybeli bankár azt javasolta, hogy a főváros az angol ellenvetésekre hivatkozva kérje a december 14-i értekezlet elejtését és az összes hitelezőkkel való együttes tárgyalást, amely későbbi időpontban volna megtartandó Londonban, tekintettel arra, hogy az angol követelések jelentik a legtetemesebb összeget.¹⁹ A város vezetése úgy döntött, hogy Wolff még Párizs előtt utazzon Londonba, és próbálja meg elérni, hogy az angolok maguk lépjenek közbe a franciáknál a párizsi érte-

13 FK (=Fővárosi Közlöny) 1922. 55. (december 15.) 2773–2809. p.

14 BFL IV.1403.a. 1848/1922. kgy.

15 FK 1922. 55. (december 15.) 2800. p.

16 Sipos, 2018. 522–523. p.

17 BFL IV.1407.b. (= Tanácsi ügyosztályok központi irattára) 4025/1922-VI.

18 BFL IV.1420.e. 1. doboz

19 MNL OL (= Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára) K 69 (= Külügyminisztérium. Gazdaságpolitikai Osztály iratai) 1922 – 108. t. – 122.390.

kezlet elhalasztása érdekében.²⁰ A küldöttség Teleszky János volt pénzügyminiszter mint kormány megbízott és Sipőcz Jenő polgármester vezetésével december 13-án érkezett Párizsba. Még aznap megjelentek az angol hitelezők megbízottai, és biztosítékot követeltek, hogy a franciákkal kötendő megállapodás nem fogja kedvezőtlenebb helyzetbe hozni a többieket. Két nap múlva Wolff azzal a hírral csatlakozott a küldöttséghez, hogy az angolok a párizsi tárgyalásokba nem fognak a magyarok által óhajtott módon beavatkozni, az egyezség végleges jóváhagyása előtt azonban fenntartják a beleszólás jogát. Ennek az álláspontnak a párizsi angol megbízottak a tárgyalások folyamata alatt is többször nyomatékosan kifejezést adtak.²¹

A főváros küldöttsége így kénytelen-kelletlen belebocsátkozott az érdemi tárgyalásokba. Alapul a franciák által nyáron átadott „funding-terv” szolgált, amelyen az alábbi főbb módosításokat próbálták elérni: a hátralékok tőkésítésével kibocsátott fundíngkötvények törlesztési ideje 10 helyett 15 év legyen és kamatozásuk ne 4%-kal, hanem ugyanazzal a frank-korona értékarányának megfelelően alakuló kamatlépcsőzéssel történjék, mint az eredeti kölcsön jövőben esedékes kamatainál, ahogy azt a főváros még a júniusi megbeszélésen a számára kedvezőbb táblázat szerint előterjesztette. Az 1923–1924. évekre külön könnyítést kértek. Legfontosabb kívánságuk az volt, hogy a város által fizetendő évi összes terhet koronában maximálják, és ha az nem fedezi a szükséges frankösszeget, a különbözettel a város maradhasson hátralékban addig, amíg a pénzérték változása lehetővé teszi a megszabott koronaösszegeből való kiegyenlítést. A franciák ragaszkodtak a fundíngcímletek 4%-os le nem szállítható kamatozásához, a jövőben esedékes kamatok fokozatos skálájára előterjesztett magyar indítványról pedig ezúttal sem voltak hajlandók tárgyalni, bár az adott körülmények között az is érezhető könnyebbséget jelentett, hogy a minimális fokozatnál, 0,02 frank alatti koronaárfolyam esetén, megelégedtek szelvényenként 3 frankkal az eredetileg javasolt 3,15 helyett. A fizetési kötelezettség koronában történő maximálása a leghatározottabb elutasításba ütközött, mindössze abba mentek bele, hogy ha a főváros koronaterhe a magyar valuta további romlása folytán kétszeresére emelkedne annak, amit az egyezmény aláírásakor kitesz, kérhesse az újratárgyalást.²² Az egyezmény ezen elvek alapján december 21-re megszületett. A város képviselői az aláírási jegyzőkönyvhöz nyilatkozatot csatoltak, amely szerint „nagyon

20 BFL IV.1403.s. III. kötet 1922. december 7.

21 BFL IV.1409.a. (= Budapest Székesfőváros Polgármesterének iratai. Elnöki bizalmas iratok) 233/1922.; FK 1923. 23. (május 18.) Melléklet 1–2., 8., 25–27. p.

22 FK 1923. 23. (szeptember 18.) Melléklet 5–23. p.

tartani attól, hogy abban az esetben, ha a koronának a francia frankhoz viszonyított árfolyama az egyezség aláírásakor fennálló árfolyamnál lényegesen kedvezőtlenebbül alakulna, a Város nem lesz abban a helyzetben, hogy összes külföldi tartozásaiból eredő valamennyi kötelezettségének a külföldi címletbirtokosokkal szemben eleget tehessen. Kéri tehát már most, hogy amennyiben ez a lehetőség — amelynek kikerülésére Budapest városa egyébként a lehetőséghez képest bizonyára törekedni fog — mégis beállana, a Város ne vádoltassék szerződészegéssel.²³ A főváros kikötötte a visszalépés jogát arra az esetre, ha 1923. március 1-jéig más külföldi hitelezői a szerződés ellen óvást emelnek, vagy ugyanezen időpontig nem sikerül a többi kölcsönre vonatkozóan is ugyanilyen jellegű egyezséget kötnie. Ugyanakkor rögzítették, hogy amennyiben a többi kölcsönről a hitelezők számára előnyösebb megállapodás születik, akkor ezek a kedvezmények a francia kölcsön címletbirtokosait is megilletik. Az aláírási jegyzőkönyv ehhez a cikkelyhez külön értelmezést fűzött, melynek alapján nem minősült nagyobb előny nyújtásának az, ha az angol hitelezők eredeti követelésük névértékéhez képest fontban arányos kielégítést kapnak.²⁴

A városvezetés álláspontja az volt, hogy csak akkor támogatja a párizsi egyezmény ratifikálását, ha a pénzügyminiszter ígérete szerint az államkassza átvállalja a hátralékok tőkésítéséből eredő terhet. Ennek feltételezésével a megállapodást sikerként értékelték: a másik fél előzetes fenyegetéseivel szemben a nyári ajánlat feltételei nem súlyosbodtak, hanem enyhültek, és az állami szavatosság kilátásba helyezésével sikerült elkerülni vagyon vagy jövedelem zálogként való leköttetését is. Amennyiben a hátralékokból eredő fundíngkötvények után az állam fizet, a városnak az egyezség 1923-ban mindössze 180 millió koronába kerül, ami fokozatosan emelkedve, 1927/1928-ra éri el az 560 millió koronás maximumot. Az összes külföldi kölcsönre ennek háromszorosát feltételezve ez a legsúlyosabb évben is 2 milliárd koronán belül lesz a várt 3 milliárd helyett.²⁵

A franciák nagy súlyt helyeztek arra, hogy az 1923. május 1-jei kamatesevékességkor már teljesítsék az első fizetéseket a kötvénytulajdonosoknak. A fővárost szorította az idő: meg kellett állapodnia az angolokkal és a németekkel, úgy, hogy mindezt március 1-ig a franciák is jóváhagyhassák az egyenlő elbánás szempontjából. A párizsi egyezmény által előírt arányos kielégítést nem volt egyszerű teljesíteni, hiszen a frank fonthoz viszonyított értéke ekkor harmada volt a háború előttinek. Ha az angoloknak fontban nyújtanak az eredeti adóssághoz

23 Uo. 23. p.

24 Uo. 19. p. (Barátságos egyezség 16. és 20. cikk), 21–22. p. (Aláírási jegyzőkönyv III. pont)

25 BFL IV.1407 b. 4028/1922-VI.; BFL IV.1403. s. III. kötet 1922. december 28.

viszonyítva annyit, mint a franciáknak frankban, az a városi háztartás számára aránytalanul súlyosabb terhet jelent. A főváros sürgette az angol bankoknál a tárgyalás megindítását, jelezve, hogy olyan kiegyezésre számít, „amely nem fog reánk magyar koronákban aránylagosan nagyobb terhet róni, mint a francia egyezés”.²⁶ Elképzelésük szerint az arányosítás bázisául a kölcsönök aktuális valutaértéke helyett azok eredeti koronaértéke szolgált volna. Ezt úgy valósították volna meg, hogy a fottartozást a békebeli 25-ös árfolyamon frankra számítják át. A tárgyalási taktikát úgy tervezték, hogy először az átváltási árfolyam tekintetében tesznek engedményeket, és amennyiben az angolok a végsőig ragaszkodnak a fontalaphoz, ennek fejében a franciáknál lényegesen kedvezőbb feltételeket kell kicsikarni.²⁷

Az angolok addig húzták az időt, míg a Sipőcz által vezetett küldöttség, a meghívást be nem várva, január végén kiutazott Londonba. Az első tapogatózó megbeszéléseken kitűnt, hogy az angolok frankalapon egyezkedni sem kívántak. Egyrészt azért, mert a két valuta viszonyában további, számukra kedvező eltolódásra számítottak, másrészt az aktuális árfolyamnál kedvezőbb átváltás részükről tőkeengedményt jelentett volna, ami felfogásuk szerint hátrányba hozta volna őket a franciákkal szemben, és ellentmondott volna a háborús tartozások kérdésében általában követett politikájuknak. A magyar delegáció hivatalos formában már fontalapú, a párizsi egyezményhez hasonló konstrukciójú rendezésre tett ajánlatot, melyben azt kérte, hogy mind a hátralékot, mind a tőketartozást negyedére értékeljék le, és a font koronaértékét, annak tényleges esésétől függetlenül, maximálják 15.000 koronában. Néhány napi várakoztatás után kapták meg az angol elutasító választ. Az egyezkedésnek tere sem maradt, mivel az angolok kinyilvánították azt az elvi álláspontjukat, hogy a hitelezők részesedését a mindenkori árfolyamok alapján kell megállapítani. Ahhoz, hogy ez a főváros háztartási kalkulációját ne borítsa fel, a franciák számára a párizsi egyezményben már biztosított összeget kellett volna alaposan leszállítani, amire semmiféle kilátás nem volt. Az angolok hivatalosan is átnyújtották a párizsi egyezmény elleni tiltakozást, és a város képviselőit közös hitelezői értekezlet előkészítésére hívták fel. Megjelölték a szerintük reális új tárgyalási alapot is, amely a magyar küldöttség számára az előzmények után kellemesen hangzott: a város összes adósságát koronára kell átszámítani, és meghatározni egy évi koronaösszeget, amelyet a város egy közös alapba fizetne be (példálózva megemlítették, hogy a tartozások 50%-ának elengedéséből kiindulva lehetne az összeget meghatározni), és időköz-

26 FK 1923. 23. (május 18.) Melléklet 28. p.

27 BFL IV.1403.s. IV. kötet, 1923. január 16., Uo. január 19.; FK 1923. május 18. Melléklet 35. p.

zönként, a mindenkori váltóárfolyamoknak megfelelően osztanák fel a hitelezők között. A főváros képviselői rendelkezésre bocsátható évi összegként 1 milliárd koronát jelöltek meg.²⁸

A küldöttség hazaindulását megelőzően a londoni svájci követség tolmácsolta az 1914. évi kölcsönben érdekelt Schweizerischer Bankverein üzenetét, hogy informálásuk végett álljanak meg Bázelen. A főváros küldöttei, az alkalmat kihasználva, a svájciak közbenjárását kérték a közös értekezlet megtartása érdekében. Albert Koechlinhez, a Svájci Bankárok Szövetségének elnökéhez irányították őket, aki azonnal el is vállalta az értekezlet megszervezését.²⁹ A városvezetés a londoni út eredményét végső soron kedvezőnek tartotta, úgy értékelte, hogy hátvédet nyert a terhes francia megegyezéssel szemben.³⁰ Sipócz a február 21-i közgyűlésen bejelentette a párizsi egyezménytől való visszalépést. Az ellenzék részéről Éber Antal ismét élesen bírálta az ügy egész addigi kezelését: „[...] angoloknak kellett felvilágosítani a főváros közegeit arról, hogy ilyen különféle országokban elhelyezett, különféle valutára szóló kölcsönökre nézve a megegyezés csak egységesen létesülhet, és az angoloknak kellett felvilágosítani a főváros polgármesterét arról, hogy egy ilyen pénzügyi helyzetben lévő főváros mint Budapest, fizetési kötelezettséget csak magyar koronában vállalhat [...] elég ennyit a főváros polgármesterének nagyobb dicsőségére megállapítani.”³¹

Az április 24-re Bázellebe összehívott közös értekezlet elé terjesztendő magyar javaslat kialakítását rendkívül megnehezítette két tényező. Az infláció elszabadulása immár szétzilálta a közületek gazdálkodását, lehetetlenné tett minden reális tervezést. Március végén meg kellett állapítani, hogy a Londonban felajánlott egymilliárd korona az azóta bekövetkezett pénzromlás miatt már nem jelent olyan propozíciót, „amelyet előbb a hitelezőkkel közölvén, várhatnók azt, hogy ennek tárgyalása céljából ők egy közös hitelezői értekezletre összejönnének.”³² Az infláció ugyan lehetőséget nyújtott arra, hogy névlegesen emeljék a tétet, erre azonban a Keresztény Községi Párt vezetése a várospolitikai küzdelem 1923 elején bekövetkezett kiéleződése és helyzetének további elbizonytalanodása miatt, nem mert vállalkozni. Az előkészítés alatt álló költségvetés tervezete ekkor az 1 milliárd kölcsönszolgálattal számolva mutatott 2,8 milliárdos hiányt, s a pártvezetést valóságos pánikba ejtette az a lehetőség, hogy ezzel kell a közgyűlés elé

28 FK 1923. 23. (május 18.) Melléklet 34–44. p.

29 Uo. 45–46. p.

30 BFL IV.1403.s. IV. kötet, 1923. február 19. 14. p.

31 FK 1923. 8. (február 23.) 362. p.

32 BFL IV.1403.s. IV. kötet, 1923. március 27. 6. p.

állni. „Agyonütnek bennünket” – jegyezte meg Joanovich Pál.³³ A kormányzati politika első számú prioritásává viszont ezekben a hónapokban a nagy külföldi kölcsön megszerzése vált, ami miatt a magyar fél semmiképpen nem engedhette meg magának, hogy a bázeli értekezlet eredménytelenül érjen véget, és a főváros mint fizetni nem akaró, végrehajtással fenyegetett adós álljon a világ előtt.

Wolff javaslata nyomán az a stratégia alakult ki, hogy bele kell kapaszkodni egyrészt abba a Londonban angol részről tett célzásba, miszerint a tartozások 50%-ában már ki lehetne egyezni, másrészt a pénzügyminiszternek abba a korábbi ígéretébe, hogy a hátralékokat az állam terhére átvállalja. A felére csökkentett tartozás törlesztésére a főváros így felajánlhat 2 milliárdot a hitelezőknek, de ennek felét az állam fedezné.³⁴ Teleszky erélyes támogatásával az utolsó pillanatban sikerült kieszközölni olyan nyilatkozatot Kállay pénzügyminisztertől, miszerint elvben hajlandó a békeszerződés hatálya alá tartozó hátralékokat megelőlegezni, de csak visszatérítés kötelezettségével és abban az esetben, ha a főváros hosszabb törlesztési határidőt és az érvényben lévő szerződésekhez képest kedvezőbb feltételeket tud elérni a hitelezőknél; ha a megegyezés legfeljebb évi 2 milliárd koronára fog szólni, az állam által előlegezett összeg elérheti ennek felét.³⁵ A főváros tehát a 2 milliárdos ajánlatot terjesztette a bázeli konferencia elé, bár a tárgyalás vezetésével megbízott Teleszky úgy vélekedett: „ezt túl soványnak tartom arra, hogy még csak megfelelő atmoszféra is fejlődjön ki.” Felajánlható biztosíték gyanánt igyekeztek olyan forrást keresni, amely képes rugalmasan követni a pénzromlást. A város legfontosabb ilyen típusú bevételét, a forgalmi adóból való részesedést nem kívánták erre feláldozni; ehelyett elhatározták, hogy a villamosjegyek árának újabb emelésekor abba 10%-os, így a további emelésekkel automatikusan növekvő közlekedési adót építenek be, és hasonló mértékben terhelik meg az elektromos világítás díját is.³⁶

A bázeli konferencia nyitánya Teleszky jóslatát igazolta. A hitelezők a felajánlott összeg háromszorosát jelölték meg tárgyalási alapul, de nem koronában, hanem fontban: végleges rendezés helyett csupán 5, illetve a hátralékok esetében 10 évre szóló egyezményt akartak kötni évi 300.000 font minimális fizetéssel. A kormány kezességvállalását 3 milliárd korona erejéig követelték meg, továbbá

33 Uo. 45. p.; Miután a költségvetési tervezés teljesen szétesett, az 1923. évi költségvetést végül csak decemberben, közvetlenül a törvényhatósági bizottság mandátumának lejárta előtt, az 1924. évi költségvetéssel együtt fogadták el.

34 Uo. 22–23., 50. p.

35 FK 1923. 23. (május 18.) Melléklet 52. p.

36 BFL IV.1403.s. V. kötet, 1923. április 19. 39–48. p.

azt, hogy a város biztosítékként vagyona egy részét vigye bele egy Üzemi Társaságba, melynek vezetésében a hitelezőké a többség. Miután az álláspontokat egy napi alkudozás után is alig sikerült közelíteni, a tárgyalások teljes megszakadással fenyegettek, és a magyar küldöttség negyedóra gondolkodási időt kapott. Teleszky ekkor újabb javaslatot terjesztett elő: a főváros 1924 végéig kapjon moratóriumot, ezalatt koronában meghatározott összegű fizetést teljesít, melynek fedezetét a villamosjegyek és a villanyvilágítás bruttó bevételére kivetett 10% adó biztosítja. Amennyiben ennek hozadéka a megállapított összeget meghaladja, a többlet is teljes egészében a hitelezőket illeti. Kemény alkudozás után ebből kiindulva született meg április 27-én az ideiglenes egyezmény, melynek hatálya alól kivonták a kiegyenlítő hivatalok útján rendezendő háborús hátralékokat, s ezzel elesett az állam 1 milliárdos szerepvállalása. A főváros 1923. július 1-től 1924 végéig „teljes tulajdonjoggal” a hitelezők rendelkezésére bocsátotta a villamosjegyek és a villanyvilágítási számlák 10%-os pótdíját,³⁷ de minimum havi 200 millió koronát. Miután teljesen bizonytalan volt, hogy ez mennyit fog érni, felhasználását függőben hagyták; a magyarországi bankszámlán gyűlő összeg felett a hitelezők közös megbízottjaként a Svájci Bankárok Egyesülete kapott rendelkezési jogot, de kikötötték, hogy felhasználása csak a főváros egyetértésével történhet. A főváros kötelezte magát, hogy 1924. július 1-ig tárgyalásokat indít a végleges megegyezés érdekében, s a végső megállapodásig vagyonát nem terheli meg és nem idegeníti el. Elvben hozzájárulását adta ahhoz, hogy „a végleges rendezés a város üzeminek kihasználása alapján kerestessék.”³⁸

A főváros küldöttsége arra el volt készülve, hogy a hitelezők az adott körülmények között nem érdekeltek a végleges rendezésben. Az igazi nagy meglepetés a német kölcsönrel kapcsolatban érte őket. A főváros mindaddig arra készült, hogy az 1914. évi kölcsön német címettulajdonosait értéktelen papírmárkában fizeti ki.³⁹ Úgy tűnt, hogy a franciáknak semmi kifogásuk nincs a németek kismizmzése ellen, és az angolokat is csak saját részük érdekli.⁴⁰ Bázisban viszont

37 Az egyezményben „surtaxe”-nak nevezték, ami szabad kezet biztosított a városnak abban a tekintetben, hogy ezt adó, vagy a vállalatok közvetlen költségvetési befizetése formájában szedi be.

38 A bázis tárgyalások jegyzőkönyvei és az egyezmény: FK 1923. 23. (május 18.) Melléklet 53–69. p.

39 Mivel Németország felé a háború alatt is folyt törlesztés, a főváros rendelkezett azon címletek jegyzékével, amelyek a háború kitörésekor, illetve azt követően német kézen voltak, és az volt az álláspontja, hogy ezekre, a beváltási helytől függetlenül, csak márkában teljesít fizetést.

40 A főváros ennek jogi alapot is próbált teremteni, és az 1914. évi, a Dresdner Bank vezette nemzetközi konzorcium által nyújtott kölcsönt megkísérelte kettéválasztani „angol és német tranche”-ra, előbbi természetesen elismerve fontban törlesztendőnek. Ezt a kölcsönszerződés-

vératlanul egységes hitelezői fronttal találták magukat szemben, teljes egységben képviselték, hogy az 1914. évi kölcsönt olyan nemzetközi, több valutára szóló kölcsönnek kell tekinteni, amely a hitelező választása szerinti beváltóhelyen, ottani pénznemben fizetendő vissza. Mivel a német kölcsön volt valamennyi közül a legnagyobb, és túlnyomó részét annak is a németországi kibocsátás tette ki, e jogvita kimenetele döntően befolyásolta a főváros terheinek mértékét. A hitelezők valamennyi tartozást fontra számították át a háború előtti árfolyamon, és annak nagyságát 12,5 millió fontban állapították meg. A város képviselői azonban ennek csak a felét ismerték el. A bázeli egyezmény keretében teljesítendő fizetéseknek a három kölcsön közötti megosztásáról oly módon rendelkezett, hogy azok 50,5%-a az 1914. évi kölcsönre esik, holott a főváros által eltökélten fenntartott jogi álláspont szerint ez 29,2% lehetett volna.⁴¹ Teleszky arról tájékoztatta a városvezetést, hogy a tárgyalópartnerektől szerzett háttérinformációk szerint a gyökeres fordulat mögött nem a Magyarországgal kapcsolatos magatartás megváltozása áll, hanem az, hogy világszerte számos többvalutás kölcsönről folynak hasonló jogviták, amelyben valamennyi hitelező ország pénzügyezeti érdekeltek. Egy olyan általános álláspontról van tehát szó, amellyel szemben igen nehéz fellépni.

A küldöttség a borús perspektívák ellenére is a siker érzetével tért haza, mivel a következő, igen kritikusnak ígérkező másfél évre elhárult a végrehajtás veszedelme egy olyan koronaösszeg lefizetésével, amely a pénzromlás mellett könnyedén előteremthető. A közgyűlés — amelynek vitáját az ellenzék nagy része Wolffék választói névjegyzék körüli manőverei elleni tiltakozásul bojkottálta — az egyezményt olyan kitételrel fogadta el, hogy teljes mértékben fenntartja a német kölcsön tekintetében elfoglalt álláspontját, a megállapított felosztási arány nem prejudikál a végleges megegyezésnek, és előírta azon kötvények listájának közzétételét, amelyeket a város csak német márkában vagy koronában hajlandó beváltani.⁴²

nek arra az előírására alapozták, hogy a főváros a mindenkori fizetéseket a Dresdner Banknak márkában köteles teljesíteni, és az maga gondoskodik a többi ország beváltóhelyeinek javadalmazásáról; az Anglia részére szükséges összeget ugyanakkor joga van fontban is igényelni.

41 FK 1923. 23. (május 18.) Melléklet 62–65. p.; BFL IV.1403.s. V. kötet. 1923. május 11., Uo. május 16.

42 FK 1923. 26. (június 1.) 1260–1289. p.

A magyar szanálás és a fővárosi kölcsönök ügye

A Dresdner Bank ezek után nem csatlakozott a bázeli egyezményhez, és ehhez komoly nemzetközi támogatást kapott. Mind a Svájci Bankárok Szövetsége, mind a német kölcsön kibocsátásában részes angol pénzügyet azt javasolta, hogy forduljanak a hágai nemzetközi bírósághoz.⁴³ A főváros ezt — biztos lévén az elmarasztaló ítéletben — mindenképpen el akarta kerülni, de felmerült annak a veszélye is, hogy a németek esetleg a jóvátétel keretében adják külföldi kézbe a követelést. Egyértelmű jelek mutattak arra, hogy a „német” kötvények jelentős része máris angol bankok birtokában volt. 1923 szeptemberében a Dresdner Bank Budapesten tárgyaló illetékesei megerősítették: elvi kérdésről van szó, amely nemzetközi kölcsönök egész sorára kihat. A város nevében tárgyaló Teleszky „suba alatti” megegyezést ajánlott fel: a város nyilvánosságra hozza a kötvények listáját, a bank ez ellen tiltakozik, de közben kihasználva, hogy a tulajdonosok ezektől a papiroktól szabadulni igyekeznek, tetemes részüket olcsón felvásárolja és átadja a városnak. Ha ezáltal sikerül a forgalomban maradó kötvények számát annyira csökkenteni, hogy a város számára már nem jelent elfogadhatatlan mérvű tehernövekedést ezek erős valutában történő kifizetése, hajlandó beszüntetni a jogvitát. Ennek el nem fogadása esetére pedig a kötvények korona-névértékének ötszörösét kínálták fel. A német fél erre sem akkor, sem később nem adott választ, novemberben viszont csatlakozott a bázeli egyezményhez, és a maga részéről is jogfenntartó nyilatkozatot tett.⁴⁴

1923 végével lejárt a törvényhatósági bizottság mandátuma. A kormánynak még mindig nem volt olyan fővárosi pártja és várospolitikai garnitúrája, amellyel bármiféle siker reményével nekiindulhatott volna a választásoknak. A pártszervezés erőltetése egyelőre nem is volt időszerű, mivel az mindenképpen kiélezte volna a kormány és az országos politikában a kormánytáborhoz tartozó Wolffék közötti viszonyt. A szanálás, illetve nagy külföldi kölcsön felvétele küszöbén a kormánynak szilárd parlamenti bázisra volt szüksége, és nem kívánta kockáztatni, hogy Gömböshöz és követőikhez hasonlóan Wolffék is ellenzékbe vonuljanak. A Bethlen-kormány ezért a választások előfeltételét képező új fővárosi törvény kérdésében időhúzó manőverezésbe kezdett, a főváros élére pedig

43 BFL IV.1403.s. VI. kötet, 1923. július 4.; Uo. szeptember 18.

44 Uo. 1923. szeptember 20.; december 7.

kormánybiztost rendelt ki, a közgyűlés hatáskörét az ő elnöklete alatt ülésező hivatalnoktanácsra ruházta.⁴⁵

1923 októberében, a Jótételi Bizottságnak az állami bevételekre kimondott zálogjog felfüggesztésére irányuló döntésével, elhárultak a legfontosabb külpolitikai akadályok az államkölcsön megszerzése elől, és közvetlen feladattá vált magának a kölcsönnek az előkészítése. Az angol pénzügyminisztérium bizalmasan jelezte a magyar kormánynak: a londoni tőzsdén akadálya lehet a kölcsön elhelyezésének, ha a főváros továbbra is vonakodó magatartást tanúsít hitelezőivel szemben.⁴⁶ Nem volt kétséges, hogy az egész állami kölcsön sikere vagy bukása a City magatartásán múlik. Wolff és hívei, akik eredetileg mandátumuk meghosszabbítását szerették volna elérni, és a főváros vezetésének átmeneti berendezését törvénytelennek tekintették, úgy foglaltak állást, hogy a közgyűlést pótló tanács még kormányjóváhagyással fedezve sem jogosult dönteni ilyen nagyságrendű kérdésben, és kilátásba helyezték, hogy a tanács által megkötendő végleges egyezmény mellett nem fognak kiállni az új közgyűlésben.⁴⁷

Ezt a felelősséget maga a tanács sem szerette volna vállalni. Csupor tanácsnok márciusban kezdeményezte, hogy a közgyűlés szünetelésére hivatkozva forduljanak a hitelezőkhöz a végleges rendezési tárgyalások megindítására vállalt 1924. július 1-jei határidő egy éves meghosszabbításáért. Éppen ezekben a napokban írták alá a Népszövetség égisze alatt nyújtott kölcsönre épülő magyar szanálási mű foglalatát jelentő jegyzőkönyveket. Miután a két kölcsönügy még az év végi angol figyelmeztetés nyomán szoros kapcsolatba került, Sipőcz a miniszterelnök jóváhagyását kérte a tervezett lépéshez, aki ahhoz nem járult hozzá, hanem kívánsága szerint a tanács régi összetételében újjáalakította a kölcsönügyi bizottságot⁴⁸ (melynek mandátuma a törvényhatósági bizottságéval együtt megszűnt), azzal a felhatalmazással, hogy a létesítendő „megállapodásokat a törvényhatósági bizottság és a m. kir. kormány jóváhagyása reményében” megkösse.⁴⁹ Ez egyben gesztust jelentett Wolffék felé, mivel a kölcsönügyi bizottsági tagsággal ismét hivatalosan is elismerték őket döntő tényezőnek a városházán.

45 *Ignác*, 2013. 35–37. p.; *Gergely*, 2010. 98–103. p.; *Schweitzer Gábor*: Az önkormányzatiság színe és fonákja. A fővárosi törvényhatósági bizottság szabályozása 1920 és 1930 között. Bp., 2010. 88–95. p.

46 BFL IV.1403.s. VI. kötet, 1923. december 7. 16. p.

47 Uo. 35. p.

48 *Sipos*, 2013. 512–513. p.

49 BFL IV.1420.e. 1. doboz, 31.701/1924-VI.

A kormány március végén benyújtotta a parlamentnek a szanalási törvénycsomagot. Ennek volt egy aránylag kevés figyelmet keltő része: a Franciaországgal szembeni klíringtartzások rendezéséről 1923 decemberében kötött újabb szerződés becikkelyezésére vonatkozó törvényjavaslat, amely azért vált szükségessé, mert az 1921. évi megállapodást Magyarország nem tudta teljesíteni.⁵⁰ A tartozást 6,5%-kal kamatozó kötvényadóssággá alakította át, 34 évre tervezett törlesztéssel. Az állam által kibocsátandó kötvények első, 80 millió frank névértéket képviselő csoportja a főváros francia kölcsönéből fennálló (a bázeli egyezmény hatálya alól kivont) háborús hátraléknak és a Jelzáloghitelbank hasonló tartozásainak fedezésére szolgált. A javaslatba beépítettek egy olyan rendelkezést, amely súlyosan korlátozta a főváros pénzügyi autonómiáját mindaddig, míg a „helyette teljesített fizetést a magyar államnak vissza nem térítette” (4.§). Felhatalmazta a kormányt, hogy pénzügyi ellenőrt küldjön a fővároshoz, aki szinte korlátlan ellenőrzési jogosítványai mellett felfüggesztő hatályú felterjesztéssel is élhetett a tanács és a közgyűlés határozataival szemben, a belügy- és a pénzügyminiszter döntése alá bocsátva azokat. Wolff erélyes ellenakciót indított, s elérte, hogy a Nemzetgyűlés pénzügyi bizottsága Bethlen hozzájárulásával oly értelemben korlátozza az ellenőr hatáskörét, hogy az a „gazdálkodás általános menetének csupán figyelemmel kísérésére szorítkozzék” mindaddig, amíg a város fizetési kötelezettségeinek eleget tesz.⁵¹ Az engedmény fejében a kormány nemcsak a szanalási javaslatok megszavazását várta el Wolfftól, hanem azt is, hogy járjon kezére a főváros kölcsöneinek rendezése terén. Hiszen a szanalás politikai feltételeinek megteremtése után hátra volt egy nem kevésbé bonyolult feladat: a kölcsön megszerzése a nemzetközi pénzpiacon, s ehhez a City támogatása még nem tűnt végérvényesen biztosítottnak.⁵²

A szanalási program véglegesítése ügyében márciusban Budapesten tárgyaló népszövetségi delegáció vezetője, Henry Strakosch határozottan közölte, hogy a fővárosnak meg kell indítania a kölcsönei végleges rendezésére irányuló tárgyalást. Bethen április elején utasította Sipőczöt, hogy a főváros haladéktalanul kezdeményezze a tárgyalások felvételét, aminek a főváros április 12-én a Svájci

50 Az 1922–1927. évi Nemzetgyűlés Irományai (= Ngy. Ir.) IX. kötet, 423. sz.; 1924:VIII. tc-ként került a törvénytárba. Megegyezés jött létre az angol féllel is, mely az 1922:XVI. tc-be iktatott megállapodás szerinti évi fizetési kötelezettséget öt év tartamára 200.000 fontra szállította le.

51 Ngy. Ir. 1922–1927. X. kötet, 429. sz. 105. p.

52 A Magyar Nemzeti Bank története. I. Szerk.: Bácskai Tamás, Bp., 1993. 527–533.; *Peterecz Zoltán*: Jeremiah Smith és a magyar népszövetségi kölcsön 1924–1926. Debrecen, 2018. 172–182. p.

Bankárok Szövetségéhez intézett levéllel eleget is tett.⁵³ A parlament pénzügyi bizottságában Kállay Tibor, a javaslatok előadója Wolffnak szegezte a kérdést: megfelelőnek tartja-e a főváros alkotmányjogi helyzetét a végleges egyezség megkötésére. Wolff ennek elismerésére továbbra sem volt hajlandó, de kölcsönösen elfogadható áthidaló megoldást ajánlott fel: amennyiben a kormány a szanálási törvényben kapott rendkívüli felhatalmazás alapján kéri fel őt a tárgyalásokon való részvételre, ennek kész eleget tenni.⁵⁴

A szanálási törvények elfogadtatását követően Bethlen elérkezettnek látta az időt a Wolffal való szakításra, s májusban napirendre tűzte kiszorítását a kormány táborából, ezzel párhuzamosan felélesztette erőfeszítéseit egy mérsékelt keresztény párti és liberális politikusokat magában foglaló új városi középpárt létrehozására.⁵⁵ Az új politika jegyében Wolff mellett Bárczy István is kormány megbízást kapott a közreműködésre.⁵⁶

A főváros kezdeményezése nyomán a Svájci Bankárok Szövetsége váratlan gyorsasággal kitzúta az újabb bázeli konferencia időpontját május 12-re, és a rendezési javaslat előzetes megküldését kérte, ezzel nem kis zavart okozott, hiszen a város erre semmiféle előkészületet nem tett.⁵⁷

A főváros újjáalakított kölcsönügyi bizottságának május 1-i első ülésén Schöber Béla, aki már a Magyar Nemzeti Bank vezérigazgatói tisztségének várományosa volt, úgy nyilatkozott áprilisi londoni útjának tapasztalatairól, hogy a népszövetségi kölcsön előtt „körülbelül az egyetlen akadály ma már a londoni piacon a fővárosi kölcsönnek a rendezetlensége”. A kérdés sarokpontját a német kölcsön nemzetközi jellegének elismerésében jelölte meg: „az angolok a világ bankárjai, akiknek nem ez az egyetlen ilyen természetű kölcsönük van, a legnagyobb pénzügyi érdekük tehát, hogy ők ebben a kérdésben ne engedjenek.”⁵⁸ Ezt megerősítette Teleszky, akit a kormány a népszövetségi kölcsönről tárgyaló magyar delegáció vezetésével is megbízott: „Én úgy látom, hogy egyáltalán nem lesz külföldi kölcsön, ha éppen ez a német kérdés rendezve nincs [...] a külföldi pénzpiac szempontjából az a fontos, hogy ez az elvi kérdés, ami nekik fáj, el van-e úgy intézve, amibe ők belenyugszanak.”⁵⁹ Ennek konzekvenciáit illetően úgy foglalt

53 BFL IV.1420.e.1. doboz, 43.865/1924-VI. tan. sz.

54 BFL IV.1403.s. VII. kötet, 1924. május 1. 11–17. p.

55 Esti Kurir, 1924. május 22. 1. p.

56 BFL IV.1420.e. 1. doboz, 2923/1924. BM eln. sz.

57 BFL IV.1407.b. 1924. május 1. 1–10. p.

58 BFL IV.1403.s. VII. kötet, 1924. május 1. 19–22. p.

59 Uo. 47. p.

állást, hogy „a kormánynak kell vállalni az ódiumot és esetleg a pénzügyi terhet is, vagy annak egy részét, azért, hogy a főváros, feladván azt az elvi álláspontját, a német kérdést rendezte.”⁶⁰

A kormány arra az álláspontra helyezkedett, hogy az állami kölcsön szempontjából a tárgyalás ténye a fontos; a megegyezést nem tartotta olyan lényegesnek, hogy ennek érdekében a szanálás küszöbén újabb tetemes anyagi terhet vállaljon. Jóváhagyásával a főváros a bázeli értekezlet elhalasztását kérte, amit a svájci bankárszövetség azzal a reménnyel vett tudomásul, hogy a főváros „a legrövidebb időn belül konkrét javaslatokat terjeszt elő, nehogy a Magyarország pénzügyi újjáépítéséhez nyújtandó kölcsönrel kapcsolatos tárgyalásokon a város külföldi adósságai képezzenek akadályt.”⁶¹ A fővárosnál immár úgy látták: érdekük a mielőbbi végleges megegyezés, mivel a stabilizáció és a város pénzügyeinek ezzel összefüggő konszolidálódása folytán a hitelezők később csak súlyosbítni fogják a feltételeket. Olyan felajánlást azonban továbbra sem tudtak tenni, amely a hitelezőkkel elhitette volna, hogy a város az ő érdekükben törekszik a kérdés gyors lezárására. 1923-ban a bázeli egyezményben megállapított „surtaxe-okból” — a villamosjegyek és a villanyvilágítási számlák 10%-os pótlékából — 6,3 milliárd korona folyt be, ami a hitelezők számára már nem jelentett többet 26.000 fontnál. A város június 12-én küldte meg ajánlatát a hitelezőknek. Ebben a három kölcsönt egységes, 60 éven át törlesztendő kölcsönné javasolta átalakítani, melynek törlesztésére és kamatára (a háborús hátralékot továbbra is figyelmen kívül hagyva) ugyanezen pótlékok teljes bevétele szolgál, a minimális fizetést, a „surtaxe” 1924. első félévi eredményéből kiindulva, 110.240 fontban rögzítve.⁶² A felosztást a hitelezők egymás közötti megegyezésére bízta, mivel ezzel kapcsolatban bármilyen konkrét javaslat állásfoglalást jelentett volna a német kölcsön kérdésében.⁶³ A memorandumot Csupor tanácsnok vitte az államkölcsön ügyében tárgyaló Teleszky után Genfbe, aki bemutatta azt a Népszövetség Pénzügyi Bizottságának, és miután az tudomásul vette, közölte Csuporral, hogy ezzel az államkölcsön utolsó nagyobb akadálya hárult el.⁶⁴ Igazolódott a kormánynak az a nézete is, hogy ebből a szempontból csak a főváros tárgyalási készségének kinyilvánítása lényeges, hiszen maguk a hitelezők egyáltalán nem voltak elégedettek. Június

60 Uo. 30. p.

61 BFL IV.1420.e. 1. doboz. A Schweizerische Bankiervereinigung 1924. május 16-i levele.

62 Az év tényleges bevétele 170.000 fontnak felelt meg. FK 1925. 44. (november 27.) Melléklet, 17. p.

63 FK 1924. 33. (október 17.) Melléklet, 2. p.

64 BFL IV.1403.s. VII. kötet, 1924. június 20. 3–5. p.

26-án Brüsszelben tartott értekezletükön úgy foglaltak állást, hogy Magyarország pénzügyi helyzetének „jelenlegi egyensúlyozatlan állapotára” tekintettel nem áll érdekükben a végleges megegyezés. Ehelyett olyan újabb egyéves provizóriumot szeretnének, amely minden kötvény után legalább egy kamatszelvény teljes értékű beváltását, emeletl részleges tőketörlesztést is lehetővé tesz, és közölték azt az óhajukat, hogy a város ehhez „magánjvai bizonyos alkatrészeinek” értékesítésével teremtsen fedezetet.⁶⁵ A hitelezők igénye a főváros által minimumként kínált összeg közel háromszorosát jelentette volna.

Az újabb bázeli konferencia, többszöri halasztás után, szeptember 22-én ült össze. A hitelezők a főváros végleges rendezésre tett javaslatáról alkuba sem bocsátkoztak. A magyar küldöttség a bázeli egyezmény hatályának egy évi meghosszabbítását kérte, a havi 200 millió koronás átutalást, a korona romlásával arányosan, 3 milliárdra emelve. A hitelezők ragaszkodtak hozzá, hogy a minimális fizetési kötelezettséget fontban rögzítsék. A város által eredetileg megjelölt 110.000-rel szemben 300.000 fontot követeltek, valamint a világitási- és villamosjegypótlékok felemelését 20%-ra. Hosszas alku következett a számokról, melyben a Teleszky vezette fővárosi delegáció fokról fokra kényszerült hátrálni. Szeptember 23-án estére eljutottak a megegyezéshez. A moratóriumot 1925 végéig meghosszabbították, a város fizetési kötelezettségét 1924-re 140.000, 1925-re 168.000 fontban rögzítették azzal, hogy az e célra lekötött pótlékok — melyek mértéke 10% maradt — bevételi többlete továbbra is a hitelezőknek jut. Az összegyűlő pénzalap felett a Svájci Bankárok Szövetsége a hitelezők képviseletében 1925. augusztus 1. után szabadon rendelkezhet, ha addig nem jön létre a végleges megállapodás. A főváros hozzájárult, hogy ezt megelőzően a hitelezők szakértői bizottsága a helyszínen „átvilágítsa” Budapest pénzügyi helyzetét.⁶⁶ A hitelezők a tárgyalás során ismét leszögezték, hogy „az 1914. évi kölcsönre nézve nem létezik semmiféle német rész, s hogy e kölcsön kötvénytulajdonosai egyenlő elbánás alá esnek, bármilyen nemzetiségűek legyenek is.”⁶⁷

65 FK 1924. 33. (október 17.) Melléklet 3–4. p.

66 A konferencia jegyzőkönyvei és az egyezmény: FK 1924. 33. (október 17.) Mell. 5–15. p.

67 Uo. 8. p.

A hitelezők szakértői 1925. január végétől február végéig vizsgálták Budapesten.⁶⁸ Megbízóik elé terjesztett jelentésüket⁶⁹ átjárta a főváros helyzetének és kilátásainak optimista megítélése, amit az államháztartás előző évi sikeres számlálása, költségvetési egyensúlyának váratlanul gyors helyreállítása és az infláció megállítása alapozott meg. A főváros összes külföldi adósságát (háború előtti árfolyamon) fontra számították át, és annak az eredeti feltételeknek megfelelő éves törlesztő- és kamatterhét a forgalomban maradó kötvényekre mintegy 13 millió aranykoronának megfelelő 546.313 fontban mutatták ki. Ehhez járult a békeszerződés ratifikálása óta felgyülemlett, 2 millió fontot meghaladó hátralék. Az ettől nem sokkal elmaradó háborús hátralékot viszont egyértelműen állami teherként kezelték, noha a fővárost ezért az állam felé térítési kötelezettség terhelte. A szakértők azonban tényként kezelték, hogy a kormány „Budapest városával szemben sem lesz kevésbé előzékeny az ország érdekében”, mint egyes magánvállalkozásokkal szemben, melyekkel előnyös megegyezéseket kötött.

Nem gondolkoztak engedelményekben, hanem a város által rendezendőnek minősített teljes tartozásra igyekeztek fedezetet keresni. Az adókkal és egyéb közterhekkel kapcsolatban úgy fogalmaztak, hogy „bár minden kétséget kizáróan nem mondható ki, hogy a város lakossága már elérte adózóképesége határát, nem volna óvatos a lakosságot terhelő adóteher súlyosbítását ajánlani.”⁷⁰ Ennek megfelelően különös érdeklődéssel vették górcső alá a közüzemek jövedelemtermelő képességét. Noha megállapították, hogy az 1923-ban, az infláció elszabadulásával megkezdett folyamatos tarifaemelések révén a szolgáltatás ára a villamosvasutaknál már meg is haladja, a víz-, gáz- és áramszolgáltatásnál pedig megközelíti a békebeli nivót, ezeket növelhetőnek tartották, kivéve a villamos viteldíjat, melyről maguk is elismerték, hogy „a vasúti hatóságok az emelést túlságos módon fokozzák”.⁷¹ Arra az eredményre jutottak, hogy az évi 200 kilowattóra alatti kisfogyasztók tarifakedvezményének megvonása (ami számukra legalább kétszeres emelést jelentett volna), valamint a gázár és a vízdíj békenivóra emelése 6,86 millió aranykorona bevételt hozna az 1925-re prognosztizált fogyasztás mellett. Felhívták a figyelmet arra, hogy az üzemek, kiváltképp a BSZKRT és az Elektromos

68 A bizottság elnöke J. de Pury ezredes volt a Svájci Bankárok Szövetsége képviselőjében, tagjai: B. H. Binder londoni könyvszakértő, J. J. Fifer londoni elektrotechnikai szakértő, Andréé Poisson, a Francia Magánjavak és Érdekek Hivatala pénzügyi szakértője és M. Berkitz, a berlini Dresdner Bank osztályigazgatója.

69 FK 1925. 44. (november 27.) Melléklet 12–75. p.

70 Uo. 54. p.

71 Uo. 32. p.

Művek, a folyó bevételek terhére komoly rekonstrukciós és átalakítási munkákat végeztek, illetve irányoztak elő a következő évekre. Ha ezt a díjbevételek helyett külső források bevonásával fedeznék, akkor az üzemviteli költségekben részben az ezen beruházások eredményeként elérhető megtakarításokkal együtt olyan összeg szabadulhat fel, amely a tarifaemelésekkel kiegészülve optimális esetben önmagában is elegendő a kölcsönszolgálat fedezésére. Kalkulációjuk szerint javaslataik megvalósítása és ehhez megfelelő kölcsönforrások biztosítása esetén a négy nagy közüzem erre fordítható bevételi többlete — a bázeli egyezményben megállapított surtaxe-okkal együtt — 1925-ben 12,25 millió aranykoronát érhetne el, ami 1926-ra 16,54, 1927-re 19,29, 1928-ra 27,9, 1929-re 33,7 millió aranykoronára nőhet. A költségvetés kiadási oldalát illetően megállapították, hogy az általuk elhagyhatónak ítélt beruházásokról való lemondás, valamint az állam által nyújtott előlegek visszafizetésének elhalasztása esetén az előkészítés alatt álló 1925. évi költségvetés 2,22 milliós hiány helyett 4,27 milliós felesleget mutatna. Különösen a ferencvárosi helyi kikötő építkezéseit minősítették olyannak, amely „csak igen távoli esetleges szükségleteknek felel meg”, és bírálták a kisajátításokra beállított 2,35 milliós tételt is.

Az ostendei egyezmény

A főváros a szakértők jelentését csak július elején kapta meg, az újabb értekezletre augusztus 8-ra Ostendébe szóló meghívóval együtt.⁷² Az 1923 vége óta tartó „ex lex” állapot a város vezetésében éppenhogy véget ért. A májusi választások után június 16-án megalakult új törvényhatóságnak⁷³ úgyszólván „kőrmére égett” a kérdés, hiszen közel volt az augusztus 1-jei határidő, melynek letele után, meggyezés hiányában, az addig fizetett összeg felhasználásába a fővárosnak nem lett volna beleszólása.⁷⁴ A közgyűlés alakuló ülésén kiküldte az új kölcsönügyi bizottságot, a korábbiéhoz hasonló széles körű felhatalmazással, a megváltozott pártviszonyoknak megfelelő összetételben.⁷⁵

72 BFL IV.1403.s. IX. kötet, 1925. július 10.

73 *Schweitzer Gábor*: Egy következmények nélküli ellenzéki győzelem – 1925. In: *Önkormányzati választások Budapesten 1867–2010*. Szerk.: Feitl István – Ignác Károly. Bp., 2010. 70–91. p.

74 Ezt a közös értekezlet időpontjának eltolódása miatt a hitelezők meghosszabbították.

75 A Keresztény Községi Pártot továbbra is Wolff Károly, Platthy György, Ernszt Sándor és Joanovich Pál, a Bethlen mögött álló Községi Polgári Pártot Kozma Jenő és Ereký Károly, a Szociáldemokrata Pártot Peidl Gyula és Peyer Károly, a demokratákat Bedő Mór, Láng Lajos

A bizottság igen kedvezőtlen taktikai helyzetben látott hozzá a tárgyalási pozíció kialakításához. A nemzetközi pénzvilág osztotta a szakértői jelentés hitelezők számára kecsgetető konklúzióit. Az alakuló ülésen ismertették a belügyminiszter által továbbított bizalmas információkat, melyek szerint az angolok legszívesebben elodáznák a végső rendezést, mivel arra számítanak, hogy néhány év múlva a főváros teljes körű fizetésre lesz képes.⁷⁶ Bud János pénzügyminiszter július 10-én találkozott a bizottsággal, és arra hívta fel őket, hogy „tessék mielőbb most már egy végleges megállapodást létesíteni, mert ha most sem fog létesülni végleges megállapodás, akkor egész kétségtelen, hogy 100%-ban fog kelleni a régi tartozásokra kiegyezni”.⁷⁷ Bárczy, akinek szavai különös nyomatékot nyertek azáltal, hogy a demokratikus blokk tulajdonképpeni polgármesterjelöltjeként is beszélt, megerősítette ennek szükségességét. Szerinte az első bázeli egyezményvel „jutottunk mi tulajdonképp a lejtőre [...] ugyanis azt a lehetőséget létesítette, hogy a hitelezők nyugodtan kivárhassák azt az időt, amikor majd azután ilyen fokozott, lényegesen megnövekedett követelésekkel állhatnak a város elé.” Az előző kurzus eljárását — a korábbi ellenzéki bírálatokkal összhangban — elsősorban azért marasztalta el, mert irreálisan „glatt költségvetést állított elő” ahelyett, hogy a háztartás képét tervszerűen egy előnyös megegyezés érdekében alakította volna.⁷⁸

A szociáldemokratákat, a demokratákat és a Kossuth-pártot felölelő demokratikus blokk nevében Bedő Mór július 28-án deklarációt nyújtott be, melyben elhatárolta magát az addigi tárgyalásoktól és az ezek során tett ajánlatoktól. Tiltakozott az ellen, hogy a város „nem legitimált hitelezőkkel” tárgyal,⁷⁹ és javukra a bázeli egyezmények alapján fizetéseket teljesített, sőt beleegyezett abba, hogy végleges megegyezés híján a befolyt összeggel szabadon rendelkezhessenek.⁸⁰

A fő kérdés ekkor már az ellenzék számára is az volt: hogyan lehet elkerülni egy olyan megegyezést, amely a lakossági terhek további növelését kényszeríti rá a városra. Nemcsak a közüzemi tarifák mindenki által kárhozottott újabb emel-

és pártonkívüliként a demokratikus blokk listáján bekerült Éber Antal, Rassayékat Glücksthal Samu képviselte. Az addig közreműködő főtisztviselők továbbra is tagjai voltak a bizottságnak. A kormány szakértőként Teleszkyt, Schobert, Erneyt és Bárczyt delegálta.

76 BFL IV.1403.s. IX. kötet. 1925. július 6. 14–15. p.

77 Uo. 1925. július 10. 6. p.

78 Uo. 10–16. p.

79 Azaz a főváros tulajdonképpeni hitelezői a kötvényt birtokló befektetők, és ők nem hatalmazták fel a bankokat arra, hogy a nevükben megegyezést kössenek. Lásd Sipos, 2018. 514. p. 23. jegyzet.

80 Uo., július 28. 4–5. p.

sének veszélyéről volt szó, hanem arról, hogy miután a hitelezők a közüzemekből származó jövedelem várható gyarapodását teljes egészében igénybe akarták venni, végső soron kikényszerítik az adóterhek fokozását is. Teleszky úgy értékelte, hogy a város csak az előző évben tett ajánlatával bocsátkozhat bele a tárgyalásokba: kevesebbet kínálni „kikezdés” volna, hiszen a helyzet tényleg javult; jobb ajánlattal viszont elismernék, hogy a szakértői jelentésnek legalább részben igaz van. A második bázeli értekezletre előterjesztett magyar javaslaton — a 10% „surtaxe” lekötése a kölcsönszolgálatra — a pénzügyi ügyosztály előterjesztése csupán annyit módosított, hogy a minimális évi teljesítést az erre szolgáló pótlékok várható 1925. évi eredményében, 220.000 fontban határozták meg.⁸¹ Sok ez, vagy kevés? — azon múltott, hogy mennyi a város elismert tartozása. Nyilvánvalóan kevés volt az 546.000 fonthoz képest, amennyit a hitelezők szakértői a teljes körű fizetéshez szükséges összeg gyanánt (hátralékok nélkül) kimutattak. A város jogi álláspontja szerint viszont — mely az 1914. évi kölcsön ún. német tranche-át csak márkatarozásként ismerte el — méltányos kielégítésnek minősült. A Szabó Imre tiszti főügyész által készített szakvélemény szerint ezekre alkalmazható volt az a német jogszabály, mely a vagyontbefektetési célú hitelek felértékelését szabályozta új pénznemben, és maximumként az aranyérték 15%-át állapította meg.⁸² Láng Lajos bizottsági tag, maga is banki jogász, pedig azt a teljesen új német törvényt vette volna alapul, mely a német városok által kibocsátott kötvények törlesztését az aranyérték 12,5%-ában, kamatozását pedig a tőke aranyértékének 2,5%-a után állapította meg. Ez utóbbi szerint a 220.000 font felül is múlta az elismerhető követelést.⁸³ Ismét kitűnt, hogy az egész kölcsönkérdés sarokpontja a német kölcsön természete körüli jogvita.

Éber Antal régi kedvenc eszméjét elevenítette fel: a részvénytársasággá átalakítandó üzemek 50%-át kellene felkínálni, ami egy csapásra megoldaná az egész problémát. Tisztában lévén azzal, hogy ennek támogatására egyik párt részéről sem számíthat, egy másik javaslatot is kidolgozott, amely az ügyosztályéval szemben évi 280.000 fontról szólt, ezt azonban maximumnak kívánta tekinteni, és a tárgyaló delegáció felhatalmazását erre az összegre korlátozni.⁸⁴ A kölcsön-

81 BFL IV.1403.s. X. kötet, 1925. augusztus 1-i jegyzőkönyv függeléke.

82 MNL OL K 269 – 360. tétel – 1930 – 135.080.

83 BFL IV.1410.d. 5. doboz. Szemethy Károly iratai. „A külföldi kölcsön rendezésére kiküldött bizottságban Láng Lajos által kifejtett jogi álláspont”, 1925. július 30.

84 Számítási alapja az volt, hogy a francia kölcsönt, a frank árfolyamosökkenésének megfelelően, az eredeti érték 25%-ával vette figyelembe, és némileg önkényesen ugyanezt a redukción alkalmazta az 1914. évi kölcsön ún. német részére. Ilyen módon a tartozást a hátralékos kamatokkal

ügyi bizottság többsége hajlott arra, hogy ezt tekintsék a fizetőképesség — ennek megfelelően a város által adható engedmény — végső határának.

Teleszky kilátásba helyezte, hogy amennyiben a hitelezők nem fogadják el a főváros német kölcsönre vonatkozó álláspontját, ezen az alapon nem lesz meg-egyezés.⁸⁵ Rámutatott, hogy az ostendei értekezlet kudarca nemcsak a város ügye, hanem az ország hitelképességét is aláássa. Hasonlóan súlyos következménye lehet annak is, ha a fővárosnak netán sikerül az ügyben egy olyan kúriai ítéletet provokálnia, amely szemben áll az egész nemzetközi pénzvilág felfogásával. Azt javasolta, hogy a pénzügyminiszter hívjon össze bizalmas értekezletet jogi és pénzügyi szaktekintélyek részvételével, és ennek álláspontja legyen irányadó arra nézve, hogy a város vállalja-e a szakítás esetleges következményeit és a német kölcsön körüli pereskedést, vagy nagyobb áldozat árán is törekedjen minden erővel a megegyezésre. Az értekezlet július 30-án összeült, és úgy foglalt állást, hogy „a beváltóhelyek között a választás joga — annak kifejezett kikötése nélkül is — a kötvénytulajdonost illeti meg”, így „a német kötvénytulajdonos választási joga változatlanul fennáll, és a fizetés abban a pénznemben igényelhető, amely a bemutatás helyén forgalomban van”.⁸⁶ Azaz egy esetleges perben nagy valószínűséggel a magyar bíróság sem a főváros javára ítélné, jó lesz tehát megegyezni.

A pénzügyminiszter útravalóként közölte a bizottsággal: „[...] garantálni merem, hogyha ez a tárgyalás eredménnyel nem fog véget érni, akkor hiábavaló minden, és a fővárost olyan hihetetlen terhek fogják sújtani, amiért ez a bizottság nem veheti magára a felelősséget.”⁸⁷ Nemcsak azt tette világossá, hogy a kormány nem védi meg a fővárost az esetleges retorziókkal szemben, hanem azt is, hogy a megegyezés anyagi terheinek viseléséhez az államkassza nem kíván hozzájárul-

együtt mintegy 7 millió fontra csökkentette, és ennek 4% kamataként kívánt 280.000 fontot felajánlani, a tőketörlesztés 20 éves felfüggesztésével. BFL IV.1403.s. IX. kötet, 1925. július 28. 16–20. p.

85 Teleszky maga is úgy vélte (ebben Éber is egyetértett vele), hogy jogilag a hitelezőknek van igaza, mivel a kölcsön címletei bemutatóra szóló értékpapírok, melyek nem tartalmaznak semmiféle megkötést arra nézve, hogy birtokosuk melyik kifizetőhelyen nyújthatja be, a pénznemet pedig csak a kifizetőhelytől teszi függővé, tehát az ún. „német tranche” megkülönböztetése nehezen védhető. Ugyanakkor a tárgyalási taktika részeként képviselhetőnek tartotta a hitelezőkkel szemben.

86 BFL IV.1410.d. 20. doboz. Aide-mémoire Budapest székesfőváros 1914. évi 4 ½%-os vegyes valutájú kölcsöne ügyében jogi és pénzügyi tekintélyekből összehívott, 1925. évi július 30-án megtartott értekezletről.

87 BFL IV.1403.s. IX. kötet, 1925. július 29. 65. p.

ni.⁸⁸ Hajlandó volt viszont arra, hogy megegyezés esetén külön törvény biztosítsa a várost az egyezményhez nem csatlakozó kötvénytulajdonosok követeléseivel szemben, hozzátevé, arra kell törekedni, hogy a tárgyalópartnerek ezt maguk kéréjk.⁸⁹ A kölcsönügyi bizottság végül szótöbbséggel, a demokratikus blokk képviselőinek szavazata ellenében, összecszerű megkötés nélküli felhatalmazást adott a tárgyaló küldöttségnek, és úgy döntött, hogy hivatalos propozíciót nem tesznek, a felmerült javaslatokat csak tárgyalási bázisként használják.⁹⁰

Igen kínos feladatot jelentett a hitelezők szakértői jelentésének cáfolata, mivel annak leglényegesebb részét, az üzemek jövedelmezőségének növelési lehetőségével kapcsolatos számításokat a város vezetői „belső használatra” maguk is reálisnak tartották.⁹¹ Ellenvéleményükben azonban az üzemek 1925-re várható, szabadon felhasználható feleslegét a szakértők 12 milliójával szemben csak 4,21 millió aranykoronában mutatták ki, amely 1929-ben 15,66 milliót (a szakértők becslése 33,7 millió) érhet el, és azzal érveltek, hogy a költségvetés várható újabb terhei és egyes bevételi forrásainak feltételezhető kiesése, amelyet a szakértők nem vettek figyelembe, ezt a felesleget többszörösen fel fogja emészteni. Külön kiemelték a gazdálkodásnak az inflációs időszakban legszilárdabb bázisát képező forgalmiadó-részesedés várható megszüntetését. Úgy érveltek, hogy súlyos háztartási hiánnyal kell számolni, és a város „a bázeli egyezséggel vállalt terheket is csak végtelenül súlyos nélkülözések árán képes viselni.”⁹²

Az ostendei delegáció⁹³ tehát eleve beszorított helyzetben, bár harcias hangulatban ült a tárgyalóasztalhoz.⁹⁴ Taktikai megbeszélésükön Bárczy kijelentette, hogy az angol, holland és svájci tartozásnak legfeljebb 40-50%-át hajlandó megfizetni, a németnél pedig az aranyérték 15-20, legfeljebb 25%-át. Wolff pedig

88 Uo. 74. p.

89 Uo. 20–23. p.; ld. a 79. sz. jegyzetet.

90 Uo. 87. p.

91 BFL IV.1403.s. IX. kötet. 1925. július 27. Értekezlet a szakértői jelentésre adandó válasz ügyében.

92 FK 1925. 44. (november 27.) Melléklet 81. p.

93 A küldöttséget Sipócz Jenő polgármesternek kellett volna vezetnie, ő azonban közvetlenül az elutazás előtt hirtelen megbetegedett, helyettesítésére Buzáth János alpolgármester utazott a delegáció után, és csak augusztus 12-én vette át annak vezetését. Ez nem okozott fennakadást, mert magyar részről a tárgyalásokat addig is Teleszky irányította. Mellette Bárczy és Éber szerepeltek mint a küldöttség szakértő tagjai, a pártokat Wolff Károly, Ereky Károly, Bedő Mór és Peidl Gyula képviselte.

94 A tárgyalások menetéről részletesen ld. *Sipos András*: Ostende-i napló. Budapest székesfőváros és a külföldi hitelezők tárgyalásai 1925-ben. In: Fons 9. (2002) 1–3. 399–432. p.

leszögezte, hogy évi 280.000 font a legvégső ajánlat, melynek elutasítása esetén „minden ódium a hitelezők képviselőire hárul”.⁹⁵ A másik fél egyezségi ajánlata a legrosszabb várakozásokat igazolta: 1926-tól a kamatfizetés teljes újrafelvételét igényelték, a hátralékos kamatoknak azon részét pedig, amelyet az 1923–1925-ben fizetett összegek nem fedeztek, 4% kamatozású kötvényekként kívánták tőkésíteni; a tőketörlesztés tekintetében azáltal nőtt volna a város terhe, hogy az 1919 óta megtartott kötvénysorsolások hatálytalanításával a későbbi törlesztőtervet meg kellett volna emelni. Azaz minden adósságleszállítást megtagadtak, csupán bizonyos halasztást ajánlottak fel a hátralékokra nézve. A főváros számára mindez 600.000 fontot meghaladó évi terhet jelentett volna. A két álláspont közötti távolság alig látszott áthidalhatónak. A magyar küldöttség válaszul 200–220.000 fontot ajánlott fel. A tárgyalás mind élesebb hangnemre váltott. A hitelezők kijelentették, hogy fizetési könnyítésekről csak abban az esetben lehet szó, ha a város kifejezetten elismeri az eredeti szerződések szerinti kötelezettségeit — azaz feladja a német kölcsönrel kapcsolatos álláspontját. Ellenkező esetben kilátásba helyezték a tárgyalások megszakítását.⁹⁶ Ennek elkerülése érdekében a súlypont átvédődött a hivatalos megbeszélésekről a kulisszák mögötti egyezkedésekre. A hitelezők ezek során valamivel nagyobb rugalmasságot mutattak, de ragaszkodtak a teljes kamatszolgálat mielőbbi felvételéhez. Ezt nem volt könnyű összeegyeztetni a fővárosnak azzal a szempontjával, hogy elsősorban a közeli évekre szeretett volna nagyobb könnyítést. A hitelezők részéről nagy lépést jelentett azon engedmény, hogy a békeszerződés utáni, időközben 2,5 millió fontra felszaporodott hátralékot hajlandók kiegyenlítettnek tekinteni a bázeli egyezmények keretében 1923–1925-ben teljesített fizetésekkel, amennyiben azok elérnek összesen 450.000 fontot. Mivel a teljes adósságnak ez volt a legveszedelmesebb, azonnal perelhető és végrehajtás alá vonható része, a város tárgyalóküldöttsége ezek után hajlott nagyobb teher vállalására a jövőbeni törlesztésnél. Ezt leginkább a szociáldemokratákat képviselő Peidl Gyula ellenezte. A szakítást kevésbé tartotta katasztrofálisnak a többieknél, de hangsúlyozta, hogy a várható retorziók elleni küzdelemhez valamennyi városi párt összefogására lenne szükség, amire nem lát hajlandóságot. Feltételként szabta, hogy a nagyobb teher elvállalását annak igazságosabb megosztásával kell összekötni.

Augusztus 12-re kialakult a megegyezés, mely a másnap aláírt egyezmény alapját képezte.⁹⁷ A város elismerte a „kölcsönök eredeti feltételeinek megfelelő

95 BFL IV.1410.d. 5. doboz, Az Ostende-ben járt küldöttség naplója.

96 A tárgyalások hivatalos jegyzőkönyveit ld. FK 1925. 44. (november 27.) Melléklet 88–99. p.

97 Az egyezmény szövege: Uo. 100–106. p.

kötelezettségei fennállását”, és vállalta 1926–1930 között az ennek megfelelő kamat 75%-ának, ettől kezdve 100%-ának fizetését. A tőketörlesztés alól nyolc évre mentesítést kapott, azt 1934-ben kellett megkezdenie, és mindhárom kölcsön törlesztési idejét 20 évvel meghosszabbították. Könnyebbséget jelentett, hogy a törlesztés nemcsak sorsolás, hanem visszavásárlás útján is történhetett, ami a névérték alatti árfolyam mellett komoly megtakarítási lehetőséget ígért. Zálogul a város lekötötte a víz-, a gáz- és az elektromos művek bruttó bevételeit.⁹⁸ A város ennek nyomán az első öt évben 260–300.000 font, az ezt követő három évben 350–400.000 font, 1934-től kezdve pedig 450.000 font teherre számíthatott.

Mivel a későbbi évekre vonatkozó kötelezettségvállalás jóval túlment azon a mértéken, amit a kölcsönügyi bizottság előzetesen elfogadhatónak jelölt meg, a hitelezők beleegyeztek, hogy a szerződést egyelőre tervezetnek tekintsék, és a polgármester szeptember 20-ig kapjon határidőt annak aláírására. Az aláírásra való felhatalmazást a kölcsönügyi bizottság két feltételhez kötötte: a pénzügyminiszter korábbi ígéretének megfelelően hozzanak törvényt, amely biztosítja, hogy az egyezményt el nem fogadó kötvénytulajdonosok sem követelhetnek nagyobb mérvű kielégítést; másrészt az állam teljes egészében vállalja át a klíringeljárásban rendezendő háborús hátralékot, és mondjon le annak a város által történő megtérítéséről.⁹⁹ Ez utóbbi kívánságot Bud János pénzügyminiszter határozottan visszautasította, és az egyezmény sorsa ismét hajszálon függött. Bud arra hivatkozott, hogy az államnak a klíringtartozásokból fakadóan máris 110 millió korona adóssága van, és ennek további növeléséhez az állam pénzügyeit ellenőrző népszövetségi főbiztos sem járulna hozzá. Lemondással fenyegetőzött arra az esetre, ha a miniszterelnököt ráveszik a kérelem teljesítésére. A város képviselői ezzel szemben arra mutattak rá, hogy maguk a hitelezők sem számoltak ezzel a város

98 A város garantálta, hogy ezek a bevételek évente a kölcsönszolgálathoz szükséges összeg háromszorosát el fogják érni, ellenkező esetben más forrásból kiegészíti. Az üzemek lekötött bevételeit egy a Svájci Bankárok Szövetsége mint a hitelezők megbízottja részére nyitott számlára kell befizetni, melyről az havonta leemeli a kölcsönszolgálathoz szükséges összeget, és a maradékot visszautalja a fővárosnak. Az 1925 decemberében aláírt végrehajtási határozmányok értelmében ez az eljárás mellőzhető, amennyiben a város minden hó kezdete előtt három nappal elhelyezi a számlán a szükséges összeget.

99 BFL IV.1420.e. 1. doboz, 99358/1925-VI., 100.540/1925-VI. tan. sz.; Az első feltétel nem jelentett problémát, mivel maga az egyezmény kikötötte, hogy a főváros egyetlen kötvénytulajdonos számára sem nyújt kedvezőbb feltételeket. Mivel ez így a hitelezők felé vállalt kötelezettségként jelent meg, eloszlatva azokat az aggályokat, hogy egy ennek megfelelő törvény a nemzetközi pénzügyvilágban kedvezőtlen visszhangot váltana ki, és aláásná az ország hitelképességét.

terhei között, mivel maguk is valószínűsítették, hogy a kormány át fogja vállalni, másrészt a főváros az állam és az egész ország hitelügyi érdekeit is szolgálta azzal, hogy Ostendében feladta a német kölcsönnel kapcsolatos álláspontját. A helyzet az ostendei egyezmény felborulásával fenyegetett. Kozma Jenő, a kormány városházi alakulatának számító Községi Polgári Párt vezére is úgy foglalt állást, hogy „nem írjuk alá az egyezséget, és jön a vízözön”.¹⁰⁰ A vitát végül Bethlen döntötte el: az állam a 27,5 millió aranykoronában megállapított klíringtartozás felét vállalta át, másik felét a fővárosnak a kamatot is beleszámítva évi 700 ezer aranykoronás részletekben, 35 év alatt kellett megtérítenie. A főváros képviselői még kiharcolták, hogy a törlesztés csak 1931-től kezdődjön, és az így kieső összeget a város az utolsó tíz évben pótolhassa. Csak ezt követően járult hozzá a kölcsönügyi bizottság szeptember 19-én, egy nappal a határidő lejárta előtt, egyhangúlag az ostendei egyezmény aláírásához.¹⁰¹

A közgyűlés december 18-án, szintén egyhangúlag fogadta el az egyezményt. Az ellenzék szónokai arra helyezték a hangsúlyt, hogy az előző ciklusban működő vezetés mulasztásai juttatták a várost abba a helyzetbe, hogy Ostendében nem volt elérhető kedvezőbb eredmény.¹⁰²

A főváros végül is kivárta a megegyezéssel azt az időt, amikor — legalább is a „nagy válság” bekövetkeztéig — szélsőséges erőfeszítés nélkül ki tudta gázdálkodni az ostendei terhet: a törlesztés az első évben, 1926-ban a költségvetési kiadások 5,56%-át emésztette fel, 1927-ben 5,06%-át, 1928/1929-ben pedig 4% alá süllyedt.¹⁰³

A kölcsönügy rendezésének hosszára nyúlt történetét áttekintve megállapítható, hogy a városvezetés által követett politikával szemben (miközben az folyamatosan bírálatok pergőtüzében állt) egyetlen koherens eltérő koncepció jelent

100 BFL IV.1403.s. X. kötet, 1925. szeptember 10. 46. p.

101 BFL IV.1403.s. X. kötet, 1925. szeptember 19.

102 FK 1925. 48. (december 29.) 1685–1713. p.

Az egyezmény életbelépésének további feltétele volt, hogy a hitelezők megszerezzék a forgalomban lévő kötvények névértékének legalább 60%-át birtokló tulajdonosok hozzájárulását. 1926 júniusáig az angol kölcsön tulajdonosainak 84%-a, a francia kölcsönnél 25%-a, a német kölcsönnél 77%-a adta meg hozzájárulását, és ezt a főváros elfogadta. Június 5-én a Nemzetgyűlés megszavazta az 1926:XVII. tc-t, amely kimondta, hogy a várossal szemben a három kölcsönből eredően csak az ostendei egyezmény értelmében lehet követelést támasztani; egyúttal felhatalmazta a kormányt a klíringtartozással kapcsolatos megállapodás megkötésére a fővárossal. A tartozás felének elengedéséről és másik felének 35 év alatt részletekben történő megfizetéséről szóló megegyezést a Minisztertanács 1926. december 10-én hagyta jóvá.

103 Budapest Székesfőváros Zárszámadása és Vagyonleltára alapján.

meg a színen, amelyet Éber Antal képviselt, és a megoldást az üzemi vagyon tetemes részének részvények formájában történő átengedésében látta. Ez az elképzelés abban az értelemben reális volt, hogy a magyar valuta stabilizációja előtt más alapot aligha lehetett volna találni egy kölcsönösen kielégítő megegyezéshez. Más kérdés, hogy ezáltal valószínűleg a tartozások értékét potenciálisan jóval meghaladó vagyon került volna külföldi kézre, nem beszélve a vele járó gazdasági kulcspozíciókról. Az ügyre 1925 közepéig döntő politikai befolyást gyakorló Keresztény Községi Párt és a hozzá közel álló városvezetői garnitúra viszont jóformán egyetlen kérdésben volt kitartóan következetes: elzárkózott a rendezés minden olyan módja elől, amely a főváros üzemeinek külföldi érdekeltségek kezére jutását eredményezte volna. Hiszen messzemenő terveik voltak azzal a befolyással, amelyet a főváros feletti politikai hatalom révén a közüzemi szektor fölött megszereztek: a fővárost a magyar gazdasági élet egyik legnagyobb vállalkozójává, döntő faktorává, ezáltal a bank- és ipari nagytőkével szemben a „keresztény-nemzeti” közép rétegek fontos gazdasági bázisává igyekeztek tenni. „Ha majd nálunk is meglesz az erő” — válaszolta Wolff Ébernek —, „ha a közgazdaságot át tudjuk gyúrni a nacionalista érdekek szerint, akkor remélem el fog jönni annak az ideje, hogy mi is tárgyalhassunk arról, hogy a közüzemeinket erősen nacionalista magánkezekbe adjuk át.”¹⁰⁴